

UOT: 338.48

Arzu HÜSEYN
Azərbaycan Turizm və Menecment Universiteti,
iqtisad üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
a.huseyn@atmu.edu.az

AZƏRBAYCANDA QARŞILIQLI TURİZM XİDMƏTLƏRİ DÖVRİYYƏSİNİN TƏHLİLİ

ANALYSIS OF THE TURNOVER OF MUTUAL TOURISM SERVICES IN AZERBAIJAN

АНАЛИЗ ОБОРОТА ВЗАИМНЫХ ТУРИСТИЧЕСКИХ УСЛУГ В АЗЕРБАЙДЖАНЕ

Xülasə: Ölkədə iqtisadi artım əvvəllər əsasən neft sektorunun hesabına baş verirdisə, 2011-ci ildən başlayaraq bu tendensiya dəyişməyə başlamışdır. Qeyd edək ki, xüsusilə informasiya texnologiyaları və turizm kimi Azərbaycan üçün qeyri-ənənəvi olan sahələrdən gələn gəlirin ÜDM-də xüsusi çəkisinin artması olduqca diqqətəlayiqdir. İnformasiya texnologiyalarının inkişafı və tətbiqi elektron xidmətlərin göstərilməsini, elektron ticarətin və elektron ödəmələrin genişlənməsini təmin edirsə, turizm əhalinin həyat səviyyəsinin yaxşılaşdırılmasına, məşğulluğun artırılmasına, turizm bölgələrinin inkişafına, infrastrukturun yenilənməsinə təsir edir. Bu baxımdan ölkə iqtisadiyyatının növbəti onillikdə iqiqat artımının təmin edilməsi üçün qeyri-neft sahələrindən olan turizm sektoru mühüm rol oynaya bilər. Xüsusilə postpandemiya dövründə iqtisadiyyatın illik artım tempinin yüksəldilməsi üçün turizm sektorunun inkişaf etdirilməsi xüsusi önəm daşıyır.

Bu məqalədə də müəllif respublikamızda qarşılıqlı turizm xidmətlərinin dövriyyəsini təhlil edir, postpandemiya dövründə turizm xidmətləri ixracının artırılması ilə bağlı müvafiq təkliflər verir.

Açar sözlər: turizm, turist, xidmət ixracı, xidmət idxalı, profisit, tədiyyə balansı.

Abstract: Previously, economic growth in the country was mainly due to the oil sector, but since 2011 this trend has begun to change. It should be noted that, the increase of the share of income in GDP from areas such as information technology and tourism, which are non-traditional for Azerbaijan is very noteworthy. If the development and application of

information technology ensures the provision of electronic services, the expansion of e-commerce and electronic payments, tourism affects the improvement of living standards, employment, the development of tourist regions and infrastructure. In this regard, the non-oil tourism sector can play an important role in doubling the country's economy over the next decade. Especially in the post-pandemic period, the development of the tourism sector is of particular importance for increasing the annual growth rate of the economy.

In this article, the author analyzes the turnover of mutual tourism services in the country, makes relevant proposals to increase the export of tourism services in the post-pandemic period.

Keywords: tourism, tourist, export of services, import of services, surplus, balance of payments.

Абстракт: Раньше экономический рост в стране происходил в основном за счет нефтяного сектора, но с 2011 года эта тенденция начала меняться. Следует отметить, что очень примечательно увеличение доли доходов от ВВП, особенно в нетрадиционных для Азербайджана областях, таких как информационные технологии и туризм. Если развитие и применение информационных технологий обеспечивает предоставление электронных услуг, расширение электронной коммерции и электронных платежей, туризм влияет на повышение уровня жизни, занятость, развитие туристических регионов, обновление инфраструктуры.

В этом отношении ненефтяной туристический сектор может сыграть важную роль в удвоенном росте экономики страны в течение следующего десятилетия. Особенно в постпандемический период развитие туристического сектора имеет особое значение для увеличения ежегодных темпов роста экономики.

В данной статье автор анализирует оборот взаимных туристических услуг в стране, вносит соответствующие предложения по увеличению экспорта туристических услуг в постпандемический период.

Ключевые слова: туризм, турист, экспорт услуг, импорт услуг, профицит, платежный баланс.

Giriş

Azərbaycan Respublikasında son iyirmi ildə iqtisadi inkişafa nail olmaq üçün həyata keçirilən kompleks tədbirlər nəticəsində, milli iqtisadiyyatın rəqabət qabiliyyəti yüksəlmiş, Ümumi Daxili Məhsulun həcmi 3 dəfədən çox artmışdır. Hazırda növbəti onillikdə ölkə iqtisadiyyatın ikiqat artımının təmin edilməsi qarşıda duran başlıca strateji çağırışlardan biri hesab

edilir. Xüsusilə postpandemiya dövründə iqtisadiyyatın illik artım tempinin yüksəldilməsi üçün onun yeni mexanizmlərinin formalaşdırılması və inkişaf etdirilməsi başlıca vəzifə sayılır. Qarşıdakı dövrə iqtisadiyyatın illik artım tempinin yüksəldilməsi isə turizm sektoru da mühüm töhfə verə bilər. Nəzərə alaq ki, son illərdə turizm sektorunun inkişafı üçün böyük işlər görülmüş, infrastruktur yaradılmışdır. Xüsusən ölkədə beynəlxalq aeroportların tikilməsi, dağ-xizək komplekslərinin (Qusar və Qəbələ ərazisində) yaradılması, müxtəlif ərazilərdə mehmanxana, otel və restoran şəbəkəsinin inkişaf etdirilməsi bu məqsədə xidmət etmişdir. Həmçinin müxtəlif beynəlxalq səviyyəli idman yarışlarının və mədəniyyət-incəsənət tədbirlərinin (məsələn, Avrovizion mahnı yarışması, Avropa idman oyunları, Formula 1 Grand Prix və s.) Azərbaycanla keçirilməsi ölkənin turistik imkanlarının dünyaya təqdim edilməsi istiqamətində həyat keçirilən fəaliyyətlərdəndir.

2010-2019-cu illər ərzində turizm üçün xarakterik göstəricilərin hər birində artım baş vermişdir. 2015-ci ildə keçirilmiş Avropa Oyunlarından və 2016-cı ildə keçirilmiş Formula 1 yarışından sonra Azərbaycana gələn turistlərin sayı 22 faiz artmışdır. 2017-ci ildə isə İslam Həmrəyliyi Oyunları keçirilmişdir. Məsələn ölkələrindən gələn turistlərin sayı kəskin, bəzi ölkələrdən isə 3-4 dəfə artmışdır. Formula 1 yarışını birbaşa ölkəmizin xidmət sektoruna təxminən 300 milyon dollara yaxın vəsaitin daxil olmasına şərait yaratmışdır.

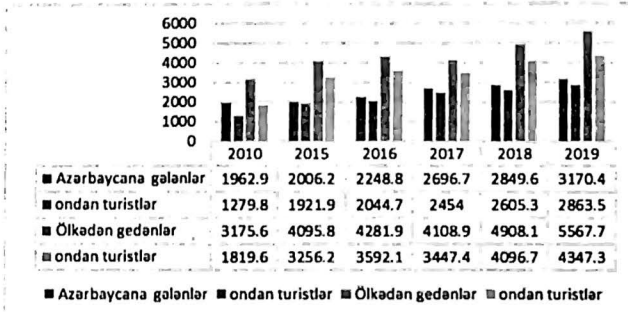
Bu sahənin inkişafı ilə bağlı dövlət proqramları və strateji yol xəritəsi qəbul edilmişdir. "Azərbaycan Respublikasında ixtisaslaşmış turizm sənayesinin inkişafına dair Strateji Yol Xəritəsi"nin 2025-ci ildən sonrakı dövr üçün hədəf baxışından Azərbaycana dünyada turistlərin ən çox üstünlük verdiyi 20 turizm məkanından birinə çevirmək və mövcud turizm çəhtiyatlarından səmərəli istifadə göstəricilərinin maksimallaşdırılmasına nail olmaq göstərilmişdir. Sağlamlıq, qış, mədəni, işgüzar, ekoturizm və kənd turizmi kimi turizm növlərini əsas götürərək, regional turizmi daha da inkişaf etdirənlə, Azərbaycanın turizm sektoru üzrə təkliflərini diversifikasiya etmək və uzunmüddətli dövrdə ölkəyə daha çox turistin cəlb edilməsinə nail olmağı hədəfləyir.

Digər tərəfdən Azərbaycanın işğaldan azad edilən ərazilərində böyük turizm potensialının olması, həmçinin postpandemiya dövründə ölkənin sosial-iqtisadi inkişafının sürətləndirilməsi turizm sektorunun inkişafı üçün güclü katalizator olcaqdır.

Turizm sektoru Azərbaycan iqtisadiyyatında perspektivli sahə kimi

Koronavirus pandemiyasından öncəki 5 illik dövrü təhlil edəndə də aydın olur ki, turizm sektoru Azərbaycan iqtisadiyyatında mövqeyini gücləndirməkdədir və perspektivli sahələrdəndir. Rəsmi məlumatlardan da görünür

ki, 2016-cı ildən etibarən Azərbaycana gələn turistlərin sayı dinamik olaraq artmışdır. Belə ki, 2014-cü illə müqayisədə 2015-ci ildə Azərbaycana gələn turistlərin sayında 11 faizlik azalma olsada 2016-cı ildə müsbətə doğru artıma nail olunmuşdur. 2015-ci illə müqayisədə 2016-cı ildə ölkəyə gələn turistlərin sayı 6,4 faiz artmışdır. 2019-cu ildə isə ölkəyə gələn turistlərin sayı 2015-ci illə müqayisədə 49 faiz artmışdır.

Şəkil 1. Azərbaycana gələn turistlərin və ölkədən turist kimi gedən vətəndaşların sayı, min nəfər

Qeyd edək ki, 2020-ci ildə turizm sektorunda ciddi artım proqnozlaşdırıldı. Təəssüfki koronavirus infeksiyasının qarşısını almaq məqsədilə Azərbaycan Respublikası ilə qonşu dövlətlər arasında dövlət sərhədində məhdudlaşdırıcı rejimin, eləcə də dünyanın əksər ölkələrində vətəndaşların səfərlərinə müvəqqəti məhdudiyətlərin tətbiq olunması 2020-ci ilin aprel-dekabr aylarında ölkəmizə gələnlərin sayında kəskin azalmaya səbəb olmuşdur. Baş tutmuş səfərlər əsas etibarilə qeyri-turizm məqsədilə həyata keçirilmişdir. Nəticədə 2020-ci ildə Azərbaycana 2019-cu illə müqayisədə 4 dəfə az əcnəbi və vətəndaşlığı olmayan şəxs gəlmişdir.

Aparduğumuz araşdırma isə göstərmişdir ki, 2010-cu ildə Azərbaycana gələn əcnəbi və vətəndaşlığı olmayan şəxslərin ancaq 65 faizi turizm məqsədi ilə səfərlərini həyata keçirildirsə 2019-cu ildə bu sahədə vəziyyət müsbətə doğru dəyişmişdir. Statistik məlumatların təhlilindən aydın olmuşdur ki, 2019-cu ildə Azərbaycana gələnlərin 90 faizi turizm məqsədi ilə səfərlərini reallaşdırmışdır. Xaricə gedən Azərbaycan vətəndaşlarının isə 2010-cu ildə 57 faizi, 2019-cu ildə isə 78 faizi turizm məqsədi ilə səfərlərini reallaşdırmışdır.

2020-ci ildə ölkəmizə gələnlərin 28,3 faizi Rusiya Federasiyası, 23,2 faizi Gürcüstan, 20,2 faizi Türkiyə, 9,1 faizi İran, 2,1 faizi Ukrayna, 1,6 faizi

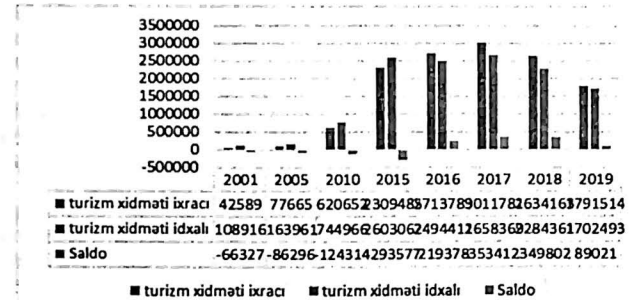
Hindistan, 1,5 faizi Səudiyyə Ərəbistanı, 1,1 faizi Qazaxıstan, hər birindən 1,0 faiz olmaqla Pakistan, Birləşmiş Ərəb Əmirlikləri və Türkmənistan, hər birindən 0,9 faiz olmaqla Küveyt və Böyük Britaniya, 0,8 faizi Belarus, hər birindən 0,7 faiz olmaqla Özbəkistan və İraq, 0,5 faizi İsrail, hər birindən 0,4 faiz olmaqla Almaniya və İtaliya, 4,5 faizi digər ölkələrin vətəndaşları, 0,1 faizi isə vətəndaşlığı olmayan şəxslər olmuşdur. Gələnlərin 81,1 faizini kişilər, 18,9 faizini qadınlar təşkil etmişdir [9].

2020-ci il ərzində Çindən gələnlərin sayı 16,7 dəfə, Cənubi Koreyadan - 13,8 dəfə, İsraildən - 11,1 dəfə, Yaponiyadan - 10,2 dəfə, Polşadan - 10,0 dəfə, İraqdan - 9,8 dəfə, Səudiyyə Ərəbistanından - 9,0 dəfə, Birləşmiş Ərəb Əmirliklərindən - 8,6 dəfə, Macarıstandan - 8,3 dəfə, Omandan - 7,5 dəfə, Kanadadan - 7,4 dəfə, ABŞ-dən - 7,2 dəfə, Qətərdən - 6,7 dəfə, Türkmənistandan - 6,3 dəfə, Fransadan - 6,0 dəfə, Almaniya - 5,8 dəfə, Qazaxıstandan - 5,6 dəfə, Niderlanddan - 5,3 dəfə, Böyük Britaniya - 5,2 dəfə, Mirdən - 5,1 dəfə azalmışdır [9].

Ümumilikdə Avropa İttifaqına üzv ölkələrdən gələnlərin sayı 5,9 dəfə azalaraq 23,0 min nəfər, körfəz ölkələrindən gələnlərin sayı 5,0 dəfə azalaraq 110,7 min nəfər, MDB ölkələrindən gələnlərin sayı 4,2 dəfə azalaraq 273,4 min nəfər olmuşdur. Ölkəmizə gələn əcnəbi və vətəndaşlığı olmayan şəxslərin 70,0 faizi dəmir yolu və avtomobil, 27,6 faizi hava, 2,4 faizi isə dəniz nəqliyyatından istifadə etmişdir.

Turizm xidmətlərinin ixrac və idxal göstəriciləri

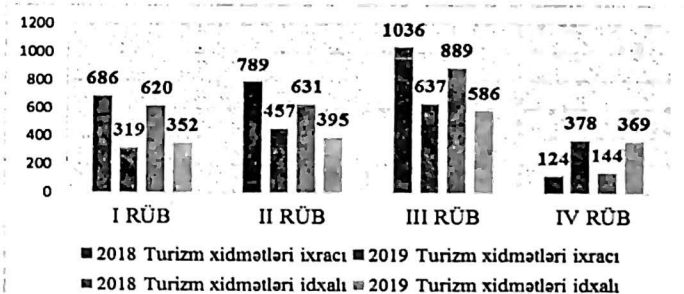
Azərbaycan Respublikası üçün ən mühüm göstəricilərdən biri 2016-cı ildən etibarən qarşılıqlı turizm xidmətlərinin dövriyyəsi profisitinin qeydə alınmasıdır.

Şəkil 2. Turizm xidmətinin idxal və ixrac göstəricisi, min ABŞ dolları ilə
Mənbə: [5]

Şəkil 2-dən də göründüyü kimi 2016-cı ildən etibarən turizm xidmətləri dövrüyyəsində müsbət saldo yaranmış və sonrakı 3 il bu tendensiya davam etmişdir. Lakin burada mənfi olan tendensiya ondan ibarətdir ki, 2017-ci ildən sonra turizm xidmətləri ixracından əldə edilən gəlirlərdə azalma olmuşdur. 2017-ci illə müqayisədə 2019-cu ildə turizm xidmətindən əldə olunan gəlirlər 41 faiz azalmışdır. Amma bu müddətdə ölkəyə gələn turistlərin sayı 16,7 faiz artmışdır. Turist sayının artdığı bir vaxtda onların ölkəmizdə xərclədiyi vəsaitin məbləğinin azalmasının dəqiq səbəblərini müəyyənləşdirmək isə aktual məsələ olaraq qarşımıza çıxır.

Rüblər üzrə müqayisə apardıqda aydın olur ki, 2018 və 2019-cu illərdə ən çox turizm xidmətləri ixracı və idxalı 3-cü rübdə reallaşdırılmışdır. Belə ki, ixraca baxdıqda ölkəmizə yay aylarında gələn turistlər daha çox vəsait xərcləmişdilər.

Şəkil 3. Rüblər üzrə turizm xidmətinin idxal və ixrac göstəricisi, milyon ABŞ dolları ilə

Mənbə: [5]

Maraqlı nüanslardan biri isə ondan ibarətdir ki, 2018-ci illə müqayisədə 2019-cu ilin 4-cü rübündə turizm xidmətləri ixracı 3 dəfə artmışdır. Demək artıq ölkəmizdə yalnız yay deyil, qış turizminə də marağ artmışdır. Bu da ölkənin qarşıya qoyduğu əsas hədəflərdən olan mövsümi deyil, davamlı turizmin inkişafına nail olunur.

Burada bir məqamı da qeyd etmək ki, Mərkəzi Bankın təqdim etdiyi Azərbaycan Respublikasının tədiyyə balansında turizm xidmətlərinin dövrüyyəsi ilə bağlı açıqladığı rəqəmlər bəzi illər üzrə Dövlət Statistika Komitəsinin açıqladığı rəqəmlərindən fərqlənir. Belə ki, DSK-nın məlumatına görə, 2017-ci illə müqayisədə 2019-cu ildə turizm xidmətindən əldə olunan gəlirlər 30 faiz artmışdır.

Şəkil 4. Turizm xidmətinin idxal və ixrac göstəricisi, milyon manat
Mənbə: [2]

Həmçinin DSK-nın məlumatına əsasən, 2016-cı ildə qarşılıqlı turizm xidmətlərinin dövrüyyəsində 559 milyon manatlıq mənfi saldo olmuşdur. Amma Mərkəzi Bankın məlumatına əsasən 2016-cı ildə qarşılıqlı turizm xidmətlərinin dövrüyyəsi 2015-ci ilə nisbətən 6% artaraq 5,2 milyard ABŞ dolları olmuşdur. Nəticədə 2015-ci ilin müvafiq dövründə turizm xidmətləri üzrə yaranmış 294 milyon ABŞ dolları dəyərindəki kəsir 2016-cı ilin yekunu üzrə 219 milyon ABŞ dolları dəyərində profisitlə əvəzlənmişdir [5]. Bu fərq isə hər iki qurumun fərqli metodologiyalardan istifadə etdiyini göstərir. Belə ki, Mərkəzi Bank daha çox Beynəlxalq Valyuta Fondunun metodologiyasından [4] istifadə edir. Digər tərəfdən bir müddət əvvəl də qeyd etmək ki, Mərkəzi bank tərəfindən 2001-ci ildən etibarən Azərbaycan Respublikasının Tədiyyə Balansı açıqlanan zaman turizm xidmətləri ixracı ilə bağlı rəqəmlər itimayyyətə təqdim olunurdu. DSK tərəfindən isə bu rəqəmlər 2014-cü ildən etibarən statistik bülletenlərdə yer aldı. İlk baxışda belə görünür ki, Mərkəzi Bankın qarşılıqlı turizm xidmətlərinin dövrüyyəsini hesablamaları bağlı daha uzunmüddətli təcrübəsi vardır.

Son 3 ildə isə Mərkəzi Bankla DSK-nın hesablamaları arasındakı fərq azalsada mövcudluğunu saxlamaqdadır. Məsələn, Mərkəzi Bankın təqdim etdiyi Azərbaycan Respublikasının tədiyyə balansına dair məlumatda göstərilir ki, 2019-cu il üzrə qarşılıqlı turizm xidmətlərinin dövrüyyəsi 28,6 faiz azalaraq 3,5 milyard ABŞ dolları təşkil etmişdir. Hesabat dövrü ərzində turizm xidmətləri üzrə ixracın (1,8 milyard ABŞ dolları) idxalı (1,7 milyard ABŞ dolları) üstələməsi nəticəsində 89 milyon ABŞ dolları həcmində profisit yaranmışdır [6, s. 4]. DSK-nın 2019-cu il üzrə məlumatına görə isə qarşı-

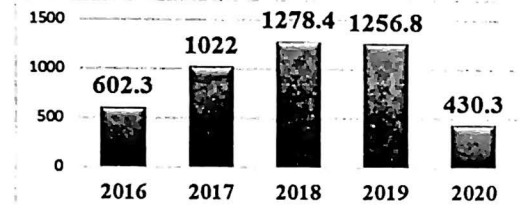
lıqlı turizm xidmətlərinin dövriyyəsi 5,4 milyard manat təşkil etmişdir. 2019-cu ildə turizm xidmətləri üzrə ixracın 2,97 milyard manat, idxalı 2,4 milyard manat olmuşdur. Nəticədə 564 milyon manat həcmində profisit yaranmışdır. Göründüyü kimi, Mərkəzi Bank 2019-cu ildə turizm xidmətlərinin dövriyyəsinə profisitənin həcmindən 89 milyon ABŞ dolları və ya 151 milyon manat olduğunu göstərir. DSK isə profisitənin 564 milyon manat və ya Mərkəzin Bankın açıqladığı rəqəmdən 3,7 dəfə çox olduğunu göstərir.

Qeyd edək ki, bu profisitənin yaranmasında əsas səbəblərdən biri ölkəmizə gələn turistlərin xarici ölkələrə turist səfəri edən Azərbaycan vətəndaşları ilə müqayisədə daha çox vəsait xərcləməsidir. DSK-nın məlumatına əsasən 2016-cı il ərzində ölkəmizə gələn turistin səfər dövründə turizm məqsədilə ilə çəkdiyi xərc orta hesabla 690 manat olmuşdur. 2016-cı ildə xarici ölkəyə gedən hər bir Azərbaycan vətəndaşının turizm məqsədilə çəkdiyi xərc orta hesabla 549 manat olmuşdur [3]. DSK-nın məlumatına əsasən 2019-cu il ərzində ölkəmizə gələn turistin səfər dövründə turizm məqsədilə ilə çəkdiyi xərc orta hesabla 1038 manat olmuşdur. 2019-cu ildə xarici ölkəyə gedən hər bir Azərbaycan vətəndaşının turizm məqsədilə çəkdiyi xərc orta hesabla 554 manat olmuşdur.

Mərkəzi Bankın tədiyyə balasında təqdim etdiyi rəqəmlərin təhlilində isə 2016-cı ildə Azərbaycana gələn turistin səfər dövründə turizm məqsədilə ilə çəkdiyi xərc orta hesabla 1327 ABŞ dolları olmuşdur. Xarici ölkəyə gedən hər bir Azərbaycan vətəndaşının turizm məqsədilə çəkdiyi xərc orta hesabla 694 ABŞ dolları təşkil etmişdir. 2019-cu il ərzində ölkəmizə gələn turistin səfər dövründə turizm məqsədilə ilə çəkdiyi xərc orta hesabla 626 ABŞ dolları (1064 AZN) olmuşdur. Xarici ölkəyə gedən hər bir Azərbaycan vətəndaşının turizm məqsədilə çəkdiyi xərc orta hesabla 392 ABŞ dolları (666 AZN) olmuşdur. Buradan da göründüyü kimi Mərkəzi Bankın və DSK-nın 2016-cı il üzrə rəqəmlərində kəskin fərq olsada 2019-cu il üzrə açıqladıkları rəqəmlər bir - birinə yaxındır. Onu qeyd edək ki, 2016-cı ildə ölkəmizə səfər edənlərin 33,1 faizi Rusiya Federasiyası, 22,5 faizi Gürcüstan, 14,0 faizi Türkiyə, 11,1 faizi İran, 19,3 faizi isə digər ölkələrin vətəndaşları olmuşdur [7]. Amma burada diqqət çəkən bir nüans var ki, 2015-ci il ilə müqayisədə 2016-cı ildə ölkəmizə gələn bir sıra xarici ölkə vətəndaşlarının sayında daha çox artım müşahidə edilmişdir. Belə ki, İraq vətəndaşlarının sayı 30 dəfə, Birləşmiş Ərəb Əmirlikləri vətəndaşlarının sayı 22 dəfə, Səudiyyə Ərəbistanı vətəndaşlarının sayı 10,2 dəfə, Qətər vətəndaşlarının sayı 5,5 dəfə, İran vətəndaşlarının sayı 66,2 faiz, Misir vətəndaşlarının sayı 51,8 faiz, Çin vətəndaşlarının sayı 44,5 faiz artmışdır. Xüsusən də Birləşmiş Ərəb Əmirliklərinin, Səudiyyə Ərəbistanının, Qətərin vətəndaşlarının sayı-

nın artması ölkəmizdə turistin səfər dövründə turizm məqsədilə ilə çəkdiyi xərcin artmasına təsir göstərmişdir.

2019-cu ildə isə ölkəmizə Türkmənistan (84,2 faiz), Hindistan (66,8 faiz), Çin (62,4 faiz), Misir (55,6 faiz), Malayziya (54,9 faiz) kimi ölkələrdən gələnlərin sayında artım olmuşdur. Körfəz ölkələrindən gələnlərin sayı isə 2018-ci ilə müqayisədə 0,9 faiz azalaraq 549,0 min nəfər olmuşdur. Yəni 2017-ci ildən sonrakı müddətdə ölkəmizə gələn turistlər say baxımından artsa da onların səfər dövründə turizm məqsədilə ilə çəkdiyi xərcləri azalmışdır. Bunun bir səbəbi də ölkəmizə gələn turistlərin içərisində azgəliqli ölkələrin vətəndaşlarının sayının artması ilə bağlı olmuşdur. Əslində qeyri-rezident maliyyə institutlarının emissiya etdiyi kartlar vasitəsilə Azərbaycanda aparılan əməliyyatların məbləğinin 2018-ci ilə nəzərən 2019-cu ildə 1,7 faiz azalması qeyd edilən məsələ ilə bağlı ola bilər.

Şəkil 5. Qeyri-rezident maliyyə institutlarının emissiya etdiyi kartlar vasitəsilə aparılan əməliyyatların cəmi, milyon AZN

Nəzərə alaq ki, Dövlət Sərhəd Xidmətinin məlumatına əsasən 2019-cu ildə Azərbaycana dünyanın 193 ölkəsindən 3170,4 min və ya 2018-ci ilə müqayisədə 11,3 faiz çox əcnəbi və vətəndaşlığı olmayan şəxs gəlmişdir. Gələnlərin sayının artdığı halda onların kart vasitəsi ilə apardıqları əməliyyatların azalması yuxarıda qeyd edilən qənaəti gücləndirir. Yəni Azərbaycana inkişaf etmiş, ödəmə qabiliyyətli yüksək olduğu ölkələrdən gələn turistlərin sayının artırılması ən aktual məsələlərdən biridir. Nəzərə alınmalıdır ki, Azərbaycan turizm üçün alverişli potensialı olan ölkələrlə əhatə olunmuşdur. Bunun üçün Azərbaycanda turizm sektorunun rəqabət qabiliyyətinin artırılması, bərbəşə təyyarə reyslərinin açılması, keyfiyyətin artırılması, göstərilən xidmətlərin sayının artırılması və s. məsələlər mütləq həllini tapmalıdır.

Nəticə

Yekun olaraq qeyd edək ki, 2019-cu ildə Azərbaycana gələn turistlərin sayı 2018-ci ilə nisbətən 9,9 faiz artsa da, turizm gəlirlərində 32 faizlik azalma qeydə alınmışdır. Həmçinin 2019-cu ildə ölkəmizə gələn turistin səfər

dövründə turizm məqsədi ilə çəkdiyi xərc 38 faiz azalaraq 1011 ABŞ dollarından 626 ABŞ dollarına enmişdir. Bu isə Azərbaycana inkişaf etmiş, ödəmə qabiliyyətliyi yüksək olduğu ölkələrdən gələn turistlərin sayının azaldığını göstərir.

Rəsmi statistikaya görə, 2019-cu ildə Azərbaycana gələn turistlərin 2/3-dən çoxu 3 ölkənin- Rusiya, Gürcüstan və Türkiyənin payına düşmüşdür. Postpandemiya dövründə turizmin inkişafı ilə bağlı tədbirlər həyata keçirilərkən inkişaf etmiş ölkələrdən gələn turistlərin sayının artırılması hədəflənməlidir.

Mərkəzi Bankı və Dövlət Statistika Komitəsi turizm xidmətlərinin ixracı açıqladığıları rəqəmlərdəki fərqlilikləri aradan qaldırmaq üçün hesablama metodologiyaların qarşılıqlı müzakirə əsasında təkmilləşdirsələr məqsədəuyğun olar.

Ədəbiyyat

1. "Azərbaycan Respublikasında ixtisaslaşmış turizm sənayesinin inkişafına dair Strateji Yol Xəritəsi". /Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2016-cı il 6 dekabr tarixli 1138 sayılı Fərmanı ilə təsdiq edilmişdir/- <http://e-qanun.az/framework/34254>
2. Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi. Azərbaycanda turizm Statistik məcmuə 2020. Bakı 2020, 96 s.
3. Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi. Gəlmə və getmə turizmi. Bakı 2016, 43 s.
4. International Monetary Fund. Balance of Payments and International Investment Position Manual. Sixth Edition (BPM6). <https://www.imf.org/external/pubs/ft/bop/2007/pdf/bpm6.pdf>
5. Azərbaycan Respublikasının tədiyyə balansı. <https://www.cbar.az/page-43/external-sector-statistics>
6. <https://uploads.cbar.az/assets/4d1c618e0edb0246f458d9421.pdf>
7. <https://www.stat.gov.az/news/index.php?id=3483>
8. <https://president.az/documents>
9. https://www.stat.gov.az/special_version/news/index.php?id=4786